

РОДИНА СПАСЬКИХ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

УДК 903.2:655.523(394.92)«197»Спаський

Інна ТАРАСЕНКО
(Київ)

Історія друкування книги І.Г. Спаського «Дукати і дукачі України» (за листами І.Г. Спаського і С.А. Таранушенка)

Ім'я українського та російського історика, нумізмата, мистецтвознавця Івана Георгійовича Спаського (1904–1990) добре відоме за межами України та Росії. Його наукова спадщина охоплює більше сотні наукових статей, наукових видань присвячених російській та іноземній нумізматиці (деякі неодноразово перевидавалися, як от «Русская монетная система»). Не останнє місце у науковому доробку І.Г. Спаського займає книга «Дукати і дукачі України», що вийшла друком у 1970 р. в київському видавництві «Наукова думка». На сьогоднішній день це чи не найбільше та найглибше дослідження українських жіночих прикрас, частини українського народного строю.

Зацікавлення українським золотарством і ювелірним мистецтвом взагалі, очевидно виникло у І.Г. Спаського рано, під впливом старшої сестри етнографа та мистецтвознавця Є.Ю. Спаської (1891–1980) і розвинулося у роки студентства, коли він після закінчення Ніжинського інституту народної освіти продовжував навчався у Ленінградському державному університеті. Там І.Г. Спаський відвідував лекції з нумізматики М.П. Бауера. В 1929 р. він підготував до захисту дипломну роботу «Украинские дукачи, их распространение, формы и техника», використовуючи експонати нумізматичного відділу Ермітажу та музеїв України. У своєму листі до С.А. Таранушенка він так згадує цю роботу:

<...> я читал Ваше предисловие и оно по-моему в порядке. Я хочу сказать Вам, что очень доволен, что оно там будет. Именно Вам и надлежало напутствовать ее добрым словом, т.к. Вы первый в Харькове внушили мне, что это дельная работа; кажется, я как-то не придавал ей значения, считая ее просто дипломной работой, да и все. Могу еще вспомнить стоявшего при самом рождении ее покойного Харламповича, который тогда был в Нежине, высланный [1].

НІЖИНСЬКА
СТАРОВИНА
Вип. 19(22)
КИЇВ
2015

Задля справедливості слід додати, що І.Г. Спаський* отримав підтримку й від видатного житомирського етнографа та музеєзнавця В.Г. Кравченка. У 1928 р. він звернувся до вченого з проханням надіслати копії музейних дукачів з інформацією про них, особливо цікавив його дукач із зображенням св. Параскеви-П'ятниці. У відповідь отримав від Кравченка і копії, і фотографії, і повну інформацію про всі музейні дукачі [2] Так само, розшукуючи в усій Україні дукачі, І.Г. Спаський звертався до музеїв Бердичева, Вінниці, Білої Церкви, Сум (в останньому знайшлася ціла колекція місцевих дукачів).

В особовому фонді С.А. Таранушенка № 278 в Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського зберігається листування І.Г. Спаського з С.А. Таранушенком. Їхнє знайомство відбулося ще в 20-х роках у Харкові. Обоє поєднувала однакова любов до історії рідного краю, розуміння швидкоплинності й безжалісності часу, прагнення зберегти якомога більше для нащадків.

Я твердо знаю, что у нас с Вами совершенно одинаковый взгляд на одну вещь: меру ответственности нашего поколения за сохранение в памяти людей всего того, что можно сохранить, и главное, должно сохранить от прошлого нашего народа. Где же найдешь более устрашающий пример, чем судьба дукачей: вчера – предмет этнографии (очень слабо зафиксированный), сегодня – удел археологи <...> Поэтому я без стеснения делюсь с Вами своими заботами, совершенно уверенный, что это и Ваши заботы [3].

Листування охоплює 1962–1976 роки і мало регулярний характер. Саме в ці роки у видавництві «Наукова думка» готувалася до друку його довгоочікувана книга «Дукати і дукачі України». Листи з Ленінграду надходили в середньому щотижня й містять цікаві подробиці усього процесу друкування. У фонді всього 155 одиниць зберігання (листів С.А. Таранушенка до І.Г. Спаського – 120; І.Г. Спаського до С.А. Таранушенка – 133). У багатьох листах є згадка про книгу. Зі змісту листів стає зрозуміло, що книга «Дукати» (так у листах обоє вчених скорочено називали книгу) мала багато перепон на своєму шляху до читача.

Спершу цю книгу планували видати в Ленінграді у видавництві Ленінградського державного університету. Але за словами самого І.Г. Спаського: «Дукати мои как-то скисли. Одно время они даже были в нашем издательском плане, но пришлось пожертвовать ими в пользу другой работы» [4]. Ще в 1963 р. І.Г. Спаський намагався її частинами друкувати в університетських наукових збірниках [5].

Те, що друк книжки відклали і рукопис лежав без руху, спонукало у травні 1965 р. І.Г. Спаського прийняти пропозицію М.Ф. Котляра, надрукувати її у київському видавництві, до якого останній мав певне відношення: «Мой ученик, Н.Ф. Котляр, работающий в издательстве Академии, на днях увез рукопись в Киев, в надежде устроить ее там в печать в виде книжки. Я-то не люблю говорить преждевременно «гоп», но он уверяет, что дело почти решенное» [6]. Очевидно роботу оцінили належним чином і спочатку справа посувалася успішно. В 1965 р. «Дукати і дукачі України» українською мовою увійшли до видавничого плану на 1967 р. Після цього настала пауза: «Тот случай, о ко-

* Різничитання в імені по-батькові рідного брата й сестри пов'язане з варіативністю вживання імені їх батька Георгія Івановича Спаського (1860–1921) в дореволюційний час. Офіційно вживане ім'я Георгій, фіксоване, наприклад, у метричних записах про народження, в більш ширшому вжитку часто трансформувалося в похідні від нього імена Григорій, Юрій чи Єгор. Пізніше ці похідні імена стали самостійними офіційно фіксованими іменами. Тож, у деяких джерелах можна зустріти іменування як Іван Юрійович Спаський, так і Євгенія Георгіївна Спаська (*ред.*).

тором можно сказать – мычат, но не телятся <...> Книжкой интересуются, даже обсуждают, кому поручить перевод и т.д., но дальше не идут и Рубикон т.е. подписание договора, переступить не спешат. А без договора все это еще достаточно иллюзорно» [7]. Нарешті в грудні 1966 р. було підписано договір з видавництвом. [8] І.Г. Спаський знову поринув у цю тему. Намагаючись прикрасити видання, починає шукати старі фотографії українських дівчат із дукачами. Але у багатющій фототеці Музею етнографії таких фотографій не знайшлося, і тоді він став підключати всіх знайомих з України. Задіявши своїх земляків, отримує фото з с. Веркіївки (сучасна Вертіївка біля Ніжина).

Фото просто великолепные – напр[имер], семейный портрет 1905 г., мать без дукача, дочка лет 16–17 – с дукачем, и т.п. <...> Я никак не налюбуюсь своей добычей. Но – аппетит приходит с едой: вот у меня и возникло сильнейшее желание добыть что-нибудь с Полтавщины и с Слобожанщины – это основные группы по форме. Полтавщину может быть, еще добуду – имею обещания от двух приятельниц. А относительно Слобожанщины подумал: не осталось ли у Вас какого-нибудь соответственного сельского «коренного» знакомства из тех мест, где Вы когда-то бывали – я бы переснял и вернул оригинал в целости и сохранности [9].

С.А. Таранушенко усіяко підтримував І.Г. Спаського, підказував до кого звернутися, давав поради, знав усі деталі та проблеми друкування книги. Так, у 1969 р. він знайшов у власній фототеці фотографії українських дівчат у весільних уборах – якраз у намистах із дукачами, зроблені ще в 1913 р. у с. Козіївці Богодухівського району Харківської губернії, й неодмінно запропонував І.Г. Спаському використати їх у книзі. Також надав адресу лебединського краєзнавця Б.І. Ткаченка, який міг би допомогти з матеріалом для книги. В свою чергу І.Г. Спаський на прохання С.А. Таранушенка замовляв і копіював рідкісні книги з історії української архітектури у ленінградських бібліотеках і архівах.

У листі до С.А. Таранушенка від 1 червня 1967 р. читаємо: «В Киев попал очень удачно, т.к. как раз поспел перевод моих «Дукачей», я и читал его неотступно две ночи, а к Вам так и не попал хоть и очень хотел повидать Вас». Робота над книгою йшла повним ходом.

Пока что намерения в отношении книги самые серьезные, она уже объявлена в проекте, хотя и делать ее на высоком уровне, даже с цветными вклейками. Для этого мне предстоит сфотографировать в цвете несколько дукачей, что не так просто. Я же посоветовал еще и поместить репродукции цветные (никогда не издававшиеся!) из альбома акварелей-иллюстраций к Шафонскому: там есть и шляхетные и посполитые с дукачами, альбом в Киеве, так что из-во может воспользоваться им. Для супера, который тоже намечается, удалось найти через друзей в Нежине отличное «доброе намысто» коралловое с серебряными пронизками. Думаю, что если снять среди него нежинский дукач на хорошем фоне, получится приятно; отвез в Киев и оставил там [10].

Що і було зроблено.

29 серпня 1967 р. І.Г. Спаський повідомляє: «На днях выплакал, чтобы сделали мне цветные фотографии нескольких наиболее типичных дукачей очень это трудно у нас, только в лаборатории Академии можно путно сделать. Все еще боюсь, как бы не охладело изд[ательств]во к моим «Дукачам» – явно не спешат с ними» [11]. Робота дійсно посувалася без поспіху. За півроку (16.01.1968 р.) Іван Георгійович пише: «Дукачи, в добрый час сказать, на ходу: на днях получил на вычитку окончательный вариант рукописи – должен подписать в печать и отослать». Розуміючи, що видання

вийде гарним і якісним, він ділиться з С.А. Таранушенком оптимістичними думками: «Когда выйдет книжка – если в Киеве промышленностью сувениров занимаются разворотливые люди, какой бизнес они могут делать на дукачах! Только нужно, чтобы хороший, разумный художник руку приложил, а форма для сувенира идеальная. Иностранцы рвали бы с руками!» [12].

Хоча в цілому рукопис книги був готовий, І.Г. Спаський продовжував розшукувати дукачі й старі фотографії українок із цими пракарсами: «Хоть никаких шансов на более полное издание «Дукачей» нет – дай бог хоть от «Думки» их дождаться – все-таки за материалом охочусь <...> Уверен, что кое-какой материал мог бы подойти ко мне после выхода книжки, если бы «Думка» не засоромилась и не уклонила от помещения моего адреса!» [13].

Навесні 1968 р. редакція вирішила ще раз прорецензувати видання.

После того, как рукопись была подписана к печати, почему-то решили прорецензировать ее еще раз и это было произведено Бутник-Северским. Рецензия вызвала переполох в издательстве и оно требует [підкреслення І.Г. Спаського – *авт.*] <...> немедленно приехать; и я уже представляю себе, как на меня навалются, накроют голову мешком, потянут в темную каморку под лестницей и призовут дворников для перевоспитания <...> Рецензент, как мне кажется, более всего ужасается, как это я смел исследовать дукачи с позиций нумизматики, этим он совершенно потрясен! Ему очень не нравится, что я сюжеты дукачей признаю вторичными, а терминологию, оказывается, изучил только с целью принизить украинское искусство [14]

Чего жалко – так это усилий, затраченных художниками, которые с большим, как мне кажется, интересом работали над книжкой <...> Все равно, когда-нибудь напечатается; может быть даже при мне: нам теперь на год дают 1200 печ[атных] листов. А вообще – обидно; даже в большей мере глупо, чем обидно [15]

Ругаю себя последними словами, что года 4 назад, когда эта работа стояла в издательском плане у нас, поддался благородным чувствами, уступил очередь одному <...> который оказался таким сукиным сыном, что только ай-ай-ай! Его книжка только-что вышла, а мне теперь такая тягомотина [16].

У травні видавництво чекало І.Г. Спаського у Києві: «К сожалению, телеграмма не сказала, зачем я там нужен: либо они печатают, либо нет; не будем же мы устраивать прение о вере, да никому это и не нужно» [17]. Крім того, видавництво все ж таки планувало здійснити якісь купюри: «Ни одну же из «ужасных» мыслей, извлеченных Б[утник]-ом, вычеркивать не собираюсь; на что же я сдался там?» [18]. Сам же І.Г. Спаський через брак часу приїхати не міг: «У меня в настоящее время и с эрмитажем дел хватает, притом и неотложных, а главное – читаю курс в Университете, да еще как-то дал согласие наездом отчитать несколько лекций в Калинин в Пединституте и времени больше не остается, нужно уже начинать» [19]. До свого листа Спаський додав копію відповіді редакції видавництва «Наукової думки», де відстоює свої погляди, які були відомі й схвалені ще за життя Д.М. Щербаківським, І.П. Крип'якевичем. Наприкінці листа І.Г. Спаський пропонує вставити у видання передмову, написану одним із авторитетних українських мистецтвознавців – або С.А. Таранушенком, або П.М. Жолтовським, або й самим Б.С. Бутником-Сіверським. Ця думка очевидно видалася слушною керівництву видавництва й воно запропонувало написати передмову С.А. Таранушенку [20]. Редактор видання Е.А. Лейбзон двічі відвідала С.А. Тарану-

шенка і повідомила, що для того, щоб книга «Дукати і дукачі України» побачила світ, необхідно написати передмову на 7–8 сторінок машинопису. Вдруге вона була з якимсь співробітником «і вони обоє натискували на мене, щоб я написав «Вступ», який би «зломив» нехиті директора» [21]. До речі, з розмови з редактором С.А. Таранушенко дізнався, що вона раніше пропонувала написати вступну статтю Б. Бутнику-Сіверському, але той відмовився. Незважаючи на свою хворобу, С.А. Таранушенко написав вступ, який, однак, не задовольнив Е.А. Лейбзон. Ученому довелося навіть доводити, що передмова, яка заперечує думку автора, нормальне явище у науці. Нарешті, сперечаючись з редактором, С.А. Таранушенко зрозумів чого треба видавництву – «книжечки в якій українському читачеві було розказано про хороші українські дукачі, роботи хороших українських майстрів – кращих за всіх, які ні в кого нічому не вчилися: ні від кого не залежні. Я назвав це «пирятинським патріотизмом», до чого ніякій науці немає ніякого діла» [22]. Пізніше Е.А. Лейбзон написала С.А. Тарнушенку, що передмова схвалена майже без змін і має йти у друк: «Нарешті вирішилося питання про друкування «Дукачів». Допомогла в цьому Ваша стаття, за що я особисто щиро вдячна Вам» [23]. І хоча все склалося начебто успішно, більш досвідчений і «стріляний горобець» С.А. Таранушенко радив Іванові Георгійовичу не втрачати пильності, не вірив редакторові, коли та не встигла вставити його правки перед набором статті, вимагав прислати йому верстку й попереджав про можливі «коники» редакторів із видавництва.

Приблизно в цей же час С.А. Таранушенко, вболіваючи за долю видання, розшукав рецензента і намагався з'ясувати проти чого виступає Б.С. Бутник-Сіверський: «На моє просте запитання, чи він протестує проти друкування Вашої роботи, відповів – «боронь боже». У мене склалося враження, що Вам слід було би прилетіти на день і особисто полагодити справу, дипломатично <...> Тепер я вже не знаю, що й думати. Бачу, що може встрявати мені може і не слід було б, та хотілося, щоб як найкраще було. З останнього Вашого листа переконаюся, що дійсно і не треба було встрявати. Отже – меакульпа» [24]. Але сам І.Г. Спаський, незважаючи на всі клопоти, заспокоює колегу, не втрачає оптимізму й планує взяти другий екземпляр своєї книги з видавництва й надіслати для рецензії до Москви. А з позитивними відгуками від найавторитетніших учених книга мала б «зелене світло» у будь-якому видавництві.

<...> уже согласен взять ее Бромлей – директор Института этнографии АН СССР, а если нужно будет, то я почти уверен, что и Рыбаков напишет – он меня очень хорошо знает и может быть уверен во мне полностью. Так что вопрос лишь в небольшой потере времени <...> Все равно, что бы там ни было, книга будет издана: свои моральные обязательства, предложив рукопись украинскому издательству, я выполнил, теперь я свободен и могу печатать у нас. Никто ни в чем упрекнуть меня не сможет [25].

З Києва надходили відомості, що пристрасті навколо видання не припинилися.

Как я понимаю, там главный, если не единственный камень преткновения – это директор, а все прочее в меру темперамента пляшут или только приплясывают под его дуду, а какие силы им движут – кто знает? [26].

Ведь все дело в одном человеке! Убежден, что рабочий аппарат издательства на моей стороне, да уж и один заказ – 12 тысяч что-нибудь значит! Поверьте мне, я совершенно спокойно, даже юмористически отношусь к этому нелепому казусу. Неужели так трудно понять, что способность активно воспринимать, усваивать опыт других культур – великолепное качество, признак зрелости культуры! [27].

Та наприкінці червня редакторка видання Е.А. Лейбзон повідомляє І.Г. Спаському, що надішле йому сторінки з купюрами, що видавництво знову хоче його бачити і що «ввиду того, что издание считается улучшенным (чего уж лучше!) с ним знакомился и Комитет по делам печати; к моему удивлению, там работа руководящих указаний не вызвала. Странное начальство, которое не считает себя непременно умнее подопечных» [28]. Протягом усього літа ситуація не мінялася – видавництво чекало на І.Г. Спаського для підписання верстки, а сторінки з купюрами, які редакторка обіцяла вислати в Ленінград, так і не надійшли. Іван Георгійович убачав у цьому хитрощі видавництва – примусити його підписати скалічений варіант книги, який би не суперечив рецензії Б. Бутника-Сіверського. Приїхати третій раз до Києва І.Г. Спаський відмовився.

Усі ці перепони та безкінечна тяганина з виданням книги вочевидь так допекли І.Г. Спаському, що він вирішив переписати наново «злосчастною» книгу, використовуючи нові матеріали для іншого видавництва. Другий екземпляр, який він просив повернути, видавництво «загубило».

У меня есть довольно большой дополнительный материал – и румыны, и армяне и евреи – все то, что не посредственно перекликается и может перекликаться с Украиной, но даже и Бурятия! [29]

На днях, наверно – уже руки чешутся у меня – хочу заняться писанием нового экземпляра – дней за десяток и напишу <...> К осени, во всяком случае начну действовать, холера им в бок... [30]

И я сделаю все что будет в моих силах, чтобы опубликовать эту работу, так, чтобы не стыдно было подписать – «в печать» – хватило бы только времени! [31].

І дійсно, свій намір І.Г. Спаський почав втілювати у життя, й у листі за 8 листопада 1968 р. повідомляє С.А. Таранушенка: «Приветствую Вас с праздниками, которые по обыкновению провожу за машинкой. Почти кончил с дукачами – осталось в сущности, только перебелить каталог, а с ним приходится скакать с машинки на машинку, много иностранного текста» [32].

Мабуть розчарований відомий нумізмат поставив хрест на виданні книги у Києві, оскільки перестав писати «окаянної» «Науковій думці» й скептично ставився до звісток із Києва на кшталт: «на днях были пробные отпечатки цветной печати в изд[ательстве]» (грудень 1968 р.) [33] та «имею сообщение, что книжка вроде как пошла в набор – и то слава богу, а когда будет – бог ее знает, еще, наверно, покопаются с полгода» (січень 1969 р.) [34]. Він повністю заглибився у написання нового варіанту книги: «Единственная польза от них – что вынудили меня взяться за рукопись новую, в которой поставлены – в расчете на дуботолов – все точки над I, а заодно и введено кое-что из того, что я в свое время исключил и то, что подобралось из материала нового» [35].

У березні 1969 р. І.Г. Спаський усе ще не мав інформації «пойдут «Дукачи», или «Думка» их «приспала» окончательно – все-таки, сколько лет имею дело с издательствами, а такого еще не видал!» [36]. Але він ще не втратив надію побачити надруковану книгу й у квітні 1969 р. надіслав до видавництва «корректуру, которая совершенно неожиданно была принята. Так как за эти два года я переписал все заново, то старый текст мне оказался не очень по душе, да ничего не поделаешь» [37]. За місяць, у травні, користуючись нагодою, сам заскочив до Києва й до видавництва, де провів

півдня. Виявилося, що можна додати ілюстрацій у книгу. Так, І.Г. Спаський сподівався додати «фото складня с Параскевой <...> Может быть и рисунок из Гуна удасться ввести» [38]. Але через складнощі з нумерацією ілюстрацій до книги увійшли тільки фотографії дівчат із дукачами, надані якраз С.А. Таранушенком. Незважаючи на якісь недоліки у друкуванні, у кількості та підборі ілюстрацій, І.Г. Спаський був майже цілком задоволений результатом: «И то диво, что книжка все-таки печатается! Лишь бы не зацепилась снова за какие-нибудь подводные коряги» [39].

У листопаді 1969 р. нарешті стає відомо, що «Дукачи» снова пошли в ход, уже установлен тираж – 12 т[исяч], и цена 1.80, и уже готовы на весь тираж цветные вклейки и супер [суперобкладинка – *авт.*]. Однако, приученный превратностями судьбы, говорит «гоп» не спешу» [40]. І знову тиша аж до початку 1970 р. Вже у лютому цього року І.Г. Спаський повідомляє: «совершенно невероятное сообщение, что «Дукачи» печатаются и что в ближайшее время ожидается даже сигнал. Не знаю, верить ли – после 7-летних испытаний терпения» [41], а у березні книга вже очікувалася у продажу [42].

Але у квітні місяці він розгублено повідомляє С.А. Таранушенку, що вже отримав і повідомлення редактора, і гонорар, і схвальний відгук читача з Києва, а самої книги в магазинах досі не має. С.А. Таранушенко співчував і підтверджував: «Одержавши від Вас звістку про вихід «Дукатів», я упрохав братову сходить у книгарню за книгою. Їй сказали, що вона ще до них не поступала» [43]. Тільки в липні 1970 р. Спаський почав розсилати «Дукати і дукачі України» своїм друзям, знайомим: «В одну Веркиевку – главный источник моих фото – ушло 5 экземпляров <...> Через Эрмитаж послал своим полякам, чехам и прочим шведам». А у вересні читачі почали писати до І.Г. Спаського з проханням надіслати книгу, з чого він робить висновок, що книга повністю розійшлася. «Похоже, что она разошлась уже. Все-таки, как хорошо, что она вышла – даже не верится!» [44]. Взагалі ж книга, незважаючи на солідний наклад, стала бібліографічною рідкістю ще у рік видання. Швидше за все – це результат тодішньої політики, як про це думав і С.А. Таранушенко: «З «Дукачами (я здогадуюсь) ніяких трагедій не трапилось. На запланований термін сигнальний примірник положили на стіл начальству. Поставили де слід «галочку» – виконано, викинули кілька примірників у книготельні (sic! – *авт.*) «точки», а тираж тепер поволеньки тягнуть. Через кілька місяців він з'явиться у продажу скрізь» [45]. Все робилося для того, для того, щоб книга не була у вільному продажу. Сам І.Г. Спаський писав: «Из-за границы библиотека наша уже получает заказы, а располагает очень малым запасом. Впрочем, на Украине очень мало было в продаже, напр.[имер] в Нежин пришло 20 экз. на весь город, книжный магазин придумал все пустить в книжную лоторею, так что даже и гор[одская] Библиотека не могла получить – придется из моего скромного запаса послать!» [46].

Очікуючи відгуків від читачів на книгу, І.Г. Спаський дивувався, що українці з діаспори мовчать. Також І.Г. Спаський переймався, що дукачі привернуть увагу в першу чергу не науковців, а колекціонерів, яким байдуже до цілісності картини чи документації.

Те, що доля цієї книги була складною й тісно переплелася з долею автора, пройшла через стільки випробувань і побачила світ все-таки у Києві, зайвий раз доводить, що саме ця книга була чи не найважливішою у житті її автора.

Ну, какая ни получится книжка, а все-таки можно испытывать чувство удовлетворения, что через чёрт знает какие препятствия работа, начатая сорок два или сорок три

года назад, т.е. в 1926 или в крайнем случае в 1927, принятая благодаря Вашей рекомендации, в 1930 г. «Мистецтвом» и по печальным обстоятельствам тогдашних времен не напечатанная, а впоследствии утерянная; окончательно погибшая со всеми моими материалами во время блокады и восстановленная благодаря находке экземпляра дипломной работы, представленной в Университет – все-таки увидит – в добрый час сказать! – свет... Вложив в нее столько усилий, уже трудно от нее отстать; вот я и продолжаю за нее держаться и заглядывать в заново переписанную во время киевской опалы рукопись. Вот и фото заново подбирать затеял! [47].

А «Дукачи» – как ни как, – первая любовь, многострадальная <...> [48].

На останок скажемо, що С.А. Таранушенко мав у своїй бібліотеці аж чотири примірки «Дукатів і дукачів України». Про це свідчить список його книг із того ж архівного фонду [49], складений вже, очевидно, після його смерті братом Петром Андрійовичем. Але самі книжки у фонді відсутні. Є й кілька листів Петра Андрійовича до І.Г. Спаського [50]: в одному з них він повідомляє, що брат помер; в іншому, що залишилося чотири екземпляри «Дукатів» і питає чи потрібні вони йому. Можливо цим і пояснюється їхня відсутність у фонді.

Джерела та література

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 278, № 4221.
2. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М.Т. Рильського НАН України, ф. 15-4/402.
3. ІР НБУВ, ф. 278, № 4176.
4. Там само, № 4171.
5. Там само.
6. Там само, № 4172.
7. Там само, № 4176.
8. Там само, № 4176, № 4178.
9. Там само, № 4175.
10. Там само, № 4179.
11. Там само, № 4183.
12. Там само, № 4184.
13. Там само, № 4185.
14. Там само, № 4190.
15. Там само.
16. Там само, № 4191.
17. Там само.
18. Там само, № 4192.
19. Там само.
20. Там само, № 4191.
21. Там само, № 2344.
22. Там само, № 2345.
23. Там само, № 130.
24. Там само, № 2343.
25. Там само, № 4195.
26. Там само, № 4194.
27. Там само, № 4195.
28. Там само, № 4197.
29. Там само, № 4199.

30. Там само, № 4198.
31. Там само, № 4201.
32. Там само, № 4203
33. Там само, № 4208
34. Там само, № 4209.
35. Там само, № 4208.
36. Там само, № 4211
37. Там само, № 4212.
38. Там само, № 4213
39. Там само, № 4216.
40. Там само, № 4224.
41. Там само, № 4231.
42. Там само, № 4234.
43. Там само, № 2378.
44. Там само, № 4243
45. Там само, № 2379.
46. Там само, № 4245.
47. Там само, № 4218.
48. Там само, № 4221.
49. Там само, № 6232.
50. Там само, № 4743, 4744.

***Тарасенко І.* Історія друкування книги І.Г. Спаського «Дукати і дукачі України» (за листами І.Г. Спаського і С.А. Таранушенка)**

У статті розглядається історія друкування однієї з головних книг видатного українського мистецтвознавця і нумізмата І.Г. Спаського «Дукати і дукачі України» на основі багаторічного листування з іншим видатним українським мистецтвознавцем С.А. Таранушенком, яке зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Також проливається світло на деякі факти біографії І.Г. Спаського, складні взаємовідносини з цензурою.

Ключові слова: листування, дукати, дукачі, книга, Україна.

***Тарасенко И.* История печатания книги И.Г. Спасского «Дукаты и дукачи Украины» (по письмам И.Г. Спасского и С.А. Таранушенко)**

В данной статье рассматривается история издания одной из главных книг известного украинского искусствоведа и нумизмата И.Г. Спасского «Дукаты и дукачи Украины» на основе многолетней переписки с другим известным украинским искусствоведом С.А. Таранушенком, которое хранится в Институте рукописей Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского. Также проливается свет на некоторые факты биографии И.Г. Спасского, сложные отношения с цензурой.

Ключевые слова: переписка, дукаты, дукачи, книга, Украина.

***Tarasenko I.* History of printing books by I.H. Spaskiy «Ducats and Dukaches of Ukraine» (due to letters of I.H. Spaskiy and S.A. Taranushenko)**

In the article history of seal of one is examined of main books of the prominent Ukrainian art critic and numismatist I.H. Spaskiy's «Dukats and dukaches of Ukraine» on the basis of long-term correspondence with other prominent Ukrainian art critic S.A. Taranushenko, which is kept in Institute of manuscripts of National Vernadskiy Library of Ukraine. Also spilled light on some facts of biography of I.H. Spaskiy, his contacts with research workers, difficult mutual relations with censorship.

Key words: correspondence, ducats, dukaches, book, Ukraine.

[надійшло до редакції: 05.08.2014 р.]